

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August 2024]

Ersin DURMUŞ

<https://orcid.org/0000-0002-8532-2580>

Dr. Öğr. Üyesi

ersin.durmus@asbu.edu.tr

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

<https://ror.org/025y36b60>

İlahiyat Fakültesi

İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü

Avnî'nin Şiirlerinde Ölümle İlgili Kullanımlar

Uses Related to Death in Avnî's Poems

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 17.06.2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 26.07.2024

Yayın Tarihi | Date Published: 30.08.2024

Atf | Citation

Durmuş, E. (2024). Avnî'nin Şiirlerinde Ölümle İlgili Kullanımlar. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(2), 765-785. <https://doi.org/10.34083/akaded.1502059>

Durmuş, E. (2024). Uses Related to Death in Avnî's Poems. *Journal of Academic Language and Literature*, 8(2), 765-785. <https://doi.org/10.34083/akaded.1502059>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir Article does not require an Ethics Committee Approval.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyright & License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Ersin DURMUŞ | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Öz

Osmanlı sultanları arasında önemli şairler bulunmaktadır. Bu sultan şairlerden biri de Avnî'dir. Avnî, Fatih Sultan Mehmed'in (II. Mehmed) mahlasıdır. Avnî'nin şiirleri ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar onun şiir sahasındaki değerini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, Avnî'nin başarılı örnekler veren divan şairlerinden biri olduğu söylenebilir. Nitekim o hayal gücü zengin, tasvirleri başarılı bir isimdir. Klâsik Türk şiiri soyut ve somut kavramların, üstün bir gözlem yeteneğiyle yorumlandığı örnekler bakımından oldukça zengindir. Avnî'nin şiirlerinde klâsik Türk şiirinin bu zenginliğini görmek mümkündür. Avnî'nin şiirlerinin bilinen tek nüshası, Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 305 numarada kayıtlıdır. Avnî'ye ait şiirlere mecmua ve tezkirelerde de rastlanmaktadır. Bu çalışmada öncelikle ölüm kavramı ve bu kavramın klâsik Türk şiirinde kullanımı ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. Ardından Avnî'nin edebî şahsiyeti ve şiirleri ile ilgili kısaca bilgi verilmiştir. Son olarak, Avnî'nin şiirlerinde ölümle ilgili kullanımların bulunduğu beyitler alt başlıklar altında tasnif edilerek değerlendirilmiştir. Avnî'nin şiirlerinin hacim bakımından küçük olmakla birlikte ölümle ilgili zengin kullanımlar içerdiğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk şiiri, ölüm, Avnî, Fatih Sultan Mehmed.

Abstract

There are important poets among the Ottoman sultans. Avnî is one of these poet sultans. Avnî is the pseudonym of Fatih Sultan Mehmed (Mehmed II). Many studies have been done on his poems. These studies revealed his value in the field of poetry. Avnî is one of the divan poets who wrote successful poems in this context. He has a rich imagination and successful descriptions person. The classical Turkish poetry is very rich in examples where abstract and concrete concepts are interpreted with a superior observational ability. It is possible to see this richness of classical Turkish poetry in Avnî's poems. The only copy of Avnî's poems is recorded in Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 305. Avnî's poems can also be found in poetry handwritten magazines and biographies of the Ottoman period. In this study, first of all, a general evaluation was made about the concept of death and the use of this concept in classical Turkish poetry. Then, brief information about Avnî's literary personality and poems is given. Finally, Avnî's couplets about death were classified and evaluated under subheadings. It is possible to say that Avnî's poems are a small copy in terms of volume, but they contain various uses related to death.

Keywords: Classical Turkish poetry, death, Avnî, Fatih Sultan Mehmed.

Giriş

Temel anlam itibarıyla hemen her sözlükte ölümün benzer tanımlarını görmek mümkündür. Ancak tanımları sayı ile sınırlandırmak mümkün olmadığı gibi bir kavramın boyutları da sözlük anlamlarıyla sınırlandırılmaz. Kavramlar zaman, kişi, inanç, kültür, bakış açısı gibi değişkenlere göre yeni tanımlamalara açıktır. Söz gelimi, ahiret inancı olmayan bir insan ölümü son olarak tanımlarken, bir mümin ölümü yeni bir başlangıç, bir mutasavvıf ise düğün, bayram olarak tanımlayabilir. Bu bağlamda ölüm kavramı ile ilgili İslâmî bakış açılarının ve yorumların da oldukça zengin olduğunu söylemek mümkündür. Bazı mutasavvıflara göre ölüm üzülecek ve matem tutulacak bir olay değil, sevinilecek bir husustur. Hak âşıkları kendilerini Mevlâ'ya kavuşturan ölümü bir vuslat gibi görür (Uludağ, 2007, s. 37). Ölümle, hayatta kalanlar açısından yaklaşarak onu bir vaiz olarak değerlendirmek ise ayrı bir yorum kapısını aralamaktadır. İnsanları manevi bir hastalık olan gafletten kurtarmak amacıyla ölümü bir uyarıcı olarak kullanma yöntemi ilâhî ve nebevî beyanlarda yer almakta, ashaptan itibaren birçok menkıbevi rivayet de buna eklenmektedir (Topaloğlu, 2007, s. 34). Osmanlı dönemi şair kadrosu arasında tekke mensubu yahut tasavvufî neşve sahibi olanlarda bu yaklaşımların örnekleri oldukça fazla görülür. Klâsik Türk şiiri örneklerinde ise bu yoğunlukta olmasa da benzer bir durumdan söz edilebilir. Pala (1997, s. 18), divan edebiyatını tanımlarken onun İslâmî dini ve tasavvufa dayalı bir düşünce örgüsü bulunduğunun altını çizer. Hâl böyle olunca, dinî ve tasavvufî kaynaklarda sıklıkla dile getirilen ölüm gerçeğinin klâsik Türk şiirine yansımaları da kaçınılmaz olmuştur. Haddizatında şiirin böylesine evrensel bir gerçeğe topyekûn kayıtsız kalması düşünülemez.

Klâsik Türk şiirinde ölüm kavramı dinî-tasavvufî yaklaşımların yanı sıra farklı açılardan ele alınarak zenginleştirilmiştir. Bunların başında aşk merkezli yaklaşım gelir. Klâsik Türk şiirinin temelini teşkil eden “âşık-maşuk-rakip” üçlüsünün merkezinde yer alan ve klâsik Türk şiirinin kendine has bir kimliğe büründürdüğü “aşk” anlayışı, sıklıkla “ölüm” kavramı ile birlikte ele alınmıştır. Bu kullanımın gazellerde yoğunlaştığını söylemek de mümkündür.

Yeniterzi, şairlerin ölümle ilgili kullanımlarını merkeze alarak yirmiden fazla divan üzerinde yaptığı tarama neticesinde vardığı sonucu şöyle özetlemektedir:

- “1- Divan şairleri ölümü soğuk ve acı bir olay değil, sevgiliye yaklaşma yolundaki tercih şeklinde ele almışlardır.
- 2- Günlük hayata ilişkin âdet, inanç veya uygulamalar divan şiirinde çoğu zaman sanatkârane söyleyişlerin ardında gizli kalırken; ölümle ilgili hususların, ölümün gerçekliğine paralel olarak açıkça verilmesi dikkati çeker.
- 3- Tespit edilen âdet ve inançların büyük çoğunluğu dinî mahiyetteki inanç ve uygulamalara dairdir.” (Yeniterzi, 1999, s. 137)

Görüldüğü üzere divan şairleri tartışmasız gerçek olan ölümü yoğun olarak işlemiştir.¹ Bu bazen ölenin ardından kaleme alınıp mezar taşına yazılan bir manzumede bazen bir mersiye de bazen bir nasihat-nâmede karşımıza çıkarken ölümle ilgili kullanımlara çoğu kez müstakil olarak ölüm temasını işlemeyen farklı nazım türleri içerisinde de rastlanmaktadır. Gerçek hayattan kopuk olduğuna dair bazı mesnetsiz genellemelerin aksine hayatın gerçeklerine kayıtsız kalmayan klâsik Türk şiirinin kendine has dünyasında kavramların farklı yansımaları vardır. Bu bağlamda divan şairleri ölümü farklı üsluplarla ve tabirlerle ifade etmişlerdir. Avnî ise bu hususta en az iki açıdan değerlendirilmelidir. Birincisi Osmanlı şairleri kadrosuna mensup bir şair olan Avnî'nin ölüme bakışı; ikincisi ise büyük bir padişah olan Fatih Sultan Mehmed'in ölüme bakışıdır. Bu çalışmada söz konusu çıkarımın sağlanacağı kaynak, şiirler ile sınırlı tutulduğundan, Fatih'in elbette devlet adamlığından ziyade şair kimliğinin ön planda olacağı düşünülebilir. Bununla birlikte bir şairin ölümle ilgili kullanımlarının, padişahlığına işaret edip etmediği; diğer bir deyişle, bir padişahın şiir sahasında kalem oynatırken padişahlığına dair ipuçları verip vermediğine dair oluşan merak bu çalışmanın ortaya çıkmasına neden olan etkenlerden biridir.

1. Avnî, Edebî Şahsiyeti ve Şiirleri

Avnî, Devlet-i Aliyye padişahlarından Fatih namıyla şöhret bulmuş olan II Mehmed'in mahlasıdır. 27 Receb 835 (30 Mart 1432) tarihinde Edirne'de doğmuştur. Çok iyi bir eğitim almıştır. Siyasî tecrübe ve başarılarının yanında ilmî, edebî ve entelektüel birikime sahip padişahlardan biri olarak adını tarihe yazdırmıştır. 4 Rebîülevvel 886'da (3 Mayıs 1481) vefat etmiştir. Türbesi, yaptırdığı ve kendi adıyla anılan cami hazîresindedir (İnalçık, 2003, s. 395,405).

Latîfî, tezkiresinde merhum sultanı ve onun devrini övgü dolu cümlelerle anlatır. II. Mehmed devrinde âlime, sanatkâra, şaire büyük önem verildiğini; merhum sultanın da Avnî mahlası ile müfredler ve gazeller söyleyen bir şair olduğunu zikredip şiirlerinden örnekler verir (Canım, 2018, s. 99).

Fatih'in hüküm sürdüğü yıllar klâsik Türk edebiyatının, kuruluş dönemlerini tamamlayıp klâsik olmaya adım attığı yıllardır. Türk edebiyatı Anadolu topraklarında kök salarken Arap ve Fars edebiyatlarından da beslenerek güçlenmiştir. XV. yüzyıla gelindiğinde şekil ve muhteva açısından önceki yüzyıla nispetle daha sağlam eserler vücuda gelmeye başlamıştır. Fatih'ten sonraki yıllar ise devletin gücüne paralel olarak edebiyatın da güçlendiği; aruzun Türkçe ile daha da kaynaştığı ve edebî dilin kendi ayakları üzerinde daha sağlam durduğu yıllar olmuştur. Bunda Fatih'in etkisi çok büyüktür. O sadece bir şair değil aynı zamanda devrinin şairlerini himaye eden bir padişaktır.² Şairlerin himaye

¹ Divan şairlerinin ölüm konusundaki değerlendirmeleri ve ölümle ilgili kullanımlarından örnekler için bk. Yeniterzi (1999); Savran (2009).

² Fatih'in şairleri himayesi ve himaye ettiği şairler hakkında bilgi için bk. Pala (2018, ss. 26-27).

edilmesi, sanatçının devlet eliyle korunması ve ekonomik açıdan desteklenmesi anlamına gelir. Bu da sonraki yıllarda edebiyatın güçlenmesi sonucunu doğurmuştur.

Avnî'nin şiirdeki mahareti, hakkı teslim edilmesi gereken meziyetlerinden biridir. Onun edebî şahsiyeti ve şair kimliği hakkındaki şu tespitler oldukça önemlidir:

“Fatih Sultan Mehmed’in şiiri bu yüksek bilgi ve kültür hamulesi ile birlikte bütün bir klâsik Türk edebiyatının son derecede gelişmiş ve neredeyse mükemmeliyete ulaşmış muhteza birikimini güçlü bir şekilde yansıtmaktadır. Gerek devrinin büyük şairleri ve gerekse bütün bir klâsik Türk edebiyatı şairler kadrosu içerisinde yapılacak ciddi araştırmaya dayalı bir mukayese sonucu, Şair Avnî'nin, hiç de telâffuz edildiği gibi “orta derecede bir şair” olmayıp; aksine, hayâl ve bilgi açısından çok yönlülük özelliği taşıyan üslûbu göz önünde bulundurulacak olursa, emsallerinden geri kalmayan, birinci sınıf sanatkarlar arasında sayılabileceği söylenebilir. Avnî'nin şiiri klâsik Türk edebiyatının olanca bilgi, kültür ve estetik birikimini bütün ihtişamı ile yansıttığı kadar, tasavvufun ve tasavvuf ile ilgili bütün hususların mecazî düşünceyi, sembolizmi ve hatta alegoriyi besleyen etkilerine de sonuna kadar açıktır. Onun şiirlerinde sevgili, sevgiliye ait bütün bedenî güzellik unsurları, şarap, meyhane, kilise, put, zünnar, sakî, sultan, köle v.b. gibi maddî değerler, bir taraftan dünyevî (gerçek) nitelikleri ile boy gösterirken; diğer taraftan da tasavvufî (plâtonik) düşünce dünyasına ait mecaz ve sembolizm unsurları olarak karşımıza çıkarlar. Avnî'nin şiirleri teşbih, teşhis, mecaz, kapalı ve açık istiare, telmih, hüsn-i ta'lil, iham (tevriye) gibi sanat ve ifade üslûpları açısından da şartırtıcı bir zenginlik taşımaktadır.” (Doğan, 2023, ss. 19-20)

Pala (2018, ss. 28-31) ise Türkçe hassasiyeti, hayalleri, tasvirleri, aruzu kullanması gibi hususlarda Fatih'in hakkını teslim etmekle birlikte şairlikteki gücünü padişahlıktaki heybeti ile kıyaslamının yanlış olacağını ve şiirde devrinin yegânesi olmadığını belirtir.

Avnî şiirlerinin derli toplu tek yazması, Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 305 numarada kayıtlı bulunan yazmadır (Avnî, t.y.). Avnî'ye ait mürettep bir divan ise henüz bulunamamıştır. Her ne kadar söz konusu yazmanın serlevhasında “Dîvân-ı Sultân Muhammed Rahimehullâh” yazıyorsa da tam ya da mürettep bir divandan söz edilemez. Birçok araştırmacı Avnî'ye ait şiirler için bu kaynağa sadık kalarak divan tabirini kullanmayı tercih etmiştir. Mevcut şiirler birkaç manzume dışında gazel olduğundan esere tam anlamıyla divançe demek de zordur. Bununla birlikte eldeki şiirler hacimce küçük olsa da gerek şairin edebî şahsiyeti gerekse şiirlerin edebî değeri bakımından klâsik Türk şiiri içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Avnî ve şiirleri hakkında farklı nitelikte çok sayıda çalışma yapılmıştır. Öztoprak, bu çalışmalar içerisinde Avnî'nin şiirleri ile ilgili yapılan neşirleri kronolojik olarak sıralayıp bu neşirler hakkında kısaca bilgi verdikten sonra şu tespitte bulunmuştur:

“Her çalışmada bir öncekine göre daha fazla şiir yer almıştır. Fatih'in divan nüshalarında yer almayan şiirleri mecmualarda, tezkirelerde vb. yerlerde bulduğuşa bir sonraki divan neşrine konmuştur. Türkiye’de ve yurtdışındaki yazmaların bilhassa mecmuaların tamamının incelenmediği dikkate alınırsa Fatih'in daha başka şiirlerinin

de bulunabileceği, böylece şiir sayısının artabileceği rahatlıkla söylenebilir.” (Öztoprak, 2021, s. 24)

Bu çalışmada kullanılan beyitlerde Doğan (2023) neşri esas alınmıştır. Doğan’ın farklı yayınevleri tarafından farklı yıllarda basılan Avnî’nin şiirleri ve şerhi ile ilgili çalışması, 2014 yılında Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı tarafından İngilizce tercümesiyle birlikte basılmıştır. 2023 yılındaki 3. baskıda ise şiir sayısı bir artarak seksen beşe çıkmıştır. Söz konusu neşirde, Avnî Divanı’nın tek nüshası olan Millet Yazma Eser Kütüphanesi Manzum 305 numarada kayıtlı bulunan yazma esas alınmıştır. Bununla birlikte önceki neşirler gözden geçirilmiştir. Jacob (1904) neşrinden alınan bazı eklemeler ile mecmualarda tespit edilen şiirler de metne dâhil edilmiştir. Ayrıca Avnî’ye ait olduğu ileri sürülen bazı şiirler çeşitli şüpheler ve bariz üslup farklılıkları sebebi ile metne alınmamıştır.

2. Avnî Şiirlerinde Ölümle İlgili Kullanımlar

Bu bölümde, Avnî’nin şiirlerinde: “âb-ı hayat, adem, âhîret, Azrâîl, cân, cehennem, cennet, dil (gönül), dünyâ malı, emr-i Hak, göç, gurbet, hastalık, haşr, ihtiyarlık, irtihâl, Îsâ, kabir, kan, kefen, memât, Mesîh, mevt, meyyit, mezar, misâfir, misâfirhâne, mîzân, münker ve nekir, nâr, ok, ölümsüzlük, rihlet, rûh, sefer, sırat, sorgu-suâl, şefâat, teneşir, tığ, vefât, yara, yolculuk” gibi ölümle ilgili olan kelimeler, bu kelimelerin türevleri ve yakın anlamlıları gözden geçirilerek ölümle ilgili kullanımların yer aldığı beyitler tespit edilmiştir. Aynı alt başlık altında değerlendirilebilecek olan beyitler bir araya getirilirken, ölümle ilgili birden fazla unsur barındıran bazı beyitler farklı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Çalışmanın hacmi dikkate alınarak tüm beyitlerin dil içi çevirisine ya da şerhine ayrıca yer verilmemiştir.

2.1. Dünyadan Murat

Klâsik Türk şiiri geleneğine göre insan asla bu dünyaya ait bir varlık değildir. İnsanın ana vatanı Allâh’ın huzuru olup bu dünyada bir bakıma sürgün hayatı yaşadığından, kendisi için geçici olan bu mekâna bağlanıp ona sevgi beslemesi anlamsızdır. Dünya aşağılıktır, fazilet sahiplerini ezer, kısıdır, fanidir, gamhanedir, hapishanedir, vefasızdır... Bu sebeplerle rağbet edilecek bir yer değil bilakis terk edilesi bir yerdir (Şentürk, 2019, ss. 380-387). Tasavvufî mecazları şiirinde sıklıkla kullanan Avnî de dünyaya bakışını sûfiyâne bir söylemle dile getirmiştir. Bu aşağılık dünya için çabalayıp durmanın bir anlamı yoktur. İnsana gereken, sahip olduklarıyla yetinmektir. Elbisenin kolu ele, eteği de ayağa mesken olarak yeter. Bu dünyada kaç gün kalmak mukadderse bu süre zarfında insana barınak olarak meyhane yeter. Tasavvufta meyhane, dostların sohbet meclisi, tekke, kulun aşk ve şevkle Rabb’ine münâcât mahalli, kâmil mürşidin kalbi gibi anlamlara gelmektedir (Uludağ, 2002, s. 246).

Bu dünyâ-yı denî için niçe bir dest ü pâ urmak
Elüne âstîn ü pâyuña mesken yeter dâmen (G.56/8)³

³ Beyit numaralarında Doğan (2023) neşri esas alınmıştır.

Bu dâr'ül-hâdise içre niçe gün durmağ olursa
Hemân yeğdür ki 'Avnî idesün meyhâne[y]i me'men (G.56/9)

Avnî'ye göre âşık olanın dünyadaki maksadı aşk derdine tutulmak ve dünyaya gelmekten murat ise sevgiliye kavuşmaktır. Bu ifadeler tasavvufi söylemle de örtüşürülebilir. Aşk, tasavvufun temelidir. Nitekim mutasavvıflara göre yaratılışın temelinde aşk vardır. Hatta âlem aşktan ibarettir. Aşağıdaki beyitte Avnî âşığın maksadının aşk derdi ve dünyadan muradın da sevgiliye kavuşmak olduğunu söyler. Elbette bu tür beyitlerin mutlak olarak tasavvufi olduğu söylenemez. Bununla birlikte ifadeler, tasavvufi yoruma kapalı da değildir. Eğer beyit tasavvufi açıdan yorumlanacak olursa dünyaya gelmekten kastın Allâhu teâlâya kavuşmak olduğu da söylenebilir:

'İşk derdidür cihânda 'âşika maksûd olan
Vasl-ı dilberdür hemîn bu dâr-ı dünyâdan murâd (G.8/2)

Aynı gazelin bir başka beytinde Avnî, dünya için edilen kavgalardan dem vurarak bütün bu kavgaları bitirip barışı getirecek olan çare olarak eceli işaret etmektedir:

Çün ecel sulh itdürür âhir nizâ'ı kaldurur
Pes nedür dünyâ için bu kurı gavğâdan murâd (G.8/4)

2.2. Hayatın ve Ölümün Maşuktan Oluşu

Klâsik Türk şiirinde hayat ve ölüm kavramlarının bir edebî sanat örneği olan tezat teşkil edecek şekilde bir arada kullanımı oldukça yaygındır. Maşuk hem âşığı öldüren hem ona can veren vasıflarla mevsuftur. Şu örnekte de sevgilinin salına salına yürüyüşü canlar alırken, güzel bir sözü de Avnî'ye hayat vermektedir.:

Cânlar alur revân itseñ hırâmân kâmetüñ
'Avniye cân virür ammâ lutf-ı güftârüñ senüñ (G.42/5)

Klâsik Türk şiirinde sevgilinin kametinin (boyunun) âşığı kendinden geçirmesi, mest etmesi gibi kullanımlara sıklıkla rastlamak mümkündür. Bu beyitte ise sevgilinin kametinin can alıcı olarak vasıflandırılması dikkat çekmektedir. Sevgilinin sözünün, ağzının, dudağının can verici (hayat bağışlayıcı) olması da klâsik Türk şiirinde sık karşılaşılan bir kullanımdır. Bazen bu kullanım sevgilinin bakışlarının öldürücülüğü ile birlikte ele alınır:

Yüzüñ meh-i 'id ü ser-i zülfüñ şeb-i Esrâ
Gamzeñ yed-i Mûsâ leb-i lâ'lüñ dem-i 'İsâ (G.1/1)

Avnî sevgiliye hitaben “Senin yüzün bayram ayı (hilali), saçların İsrâ gecesi, bakışın Hz. Musa'nın eli, la'l dudakların da Hz. İsa'nın nefesidir” der. Bu beytin yer aldığı gazelin tamamına bakıldığında Avnî'nin Hazreti Peygamber'i (aleyhisselam) övdüğü anlaşılmaktadır. Bu beytin mevcut nüshanın tertibinde ilk sırada yer alması da divan tertibinde, kıymet verilen zatların öncelenmesi usulünün bir tezahürüdür. Avnî, Hazreti Peygamber'in (aleyhisselam) bakışlarını Hz. Musa'nın (aleyhisselam) eline benzetmektedir. Bu ifadenin, Hz. İsa'nın (aleyhisselam) ölümlere hayat veren mucizevi

nefesi ile birlikte işlendiği düşünülduğünde Hz. Musa'nın bir yumruk ile Kıpti'nin ölümüne neden olduğu hadiseye bir telmih olduğu sonucuna varılabilir. Nitekim Hz. Muhammed'in (aleyhisselam) öfkeli yahut bigâne bir bakışı da müminler için ölüm mesabesindedir. Bununla birlikte, kıymetli bir taş olan la'le teşbih edilen dudakları ise Hz. İsa'nın ölümlere hayat veren mucizevî nefesine benzetilmiştir. Şaire göre Hz. Peygamberin sözleri ölümlere, ölmüş kalplere hayat vermektedir. Aşağıdaki beyit de benzer bir anlam ihtiva etmektedir:

Gamzesi öldürdüğüne lebleri cânlar virür
Var ise ol rûh-bahşuñ dîn-i 'Îsâ râhıdur (G.14/4)

Avnî'nin şiirlerinde sevgilinin hayat veren dudakları ve öldürücü bakışları ile ilgili çok sayıda örnek olduğundan bu kapsamdaki beyitler ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir.

2.3. Dudaklar

Dudak (leb), klâsik Türk şiirinde en fazla işlenen unsurlardandır ve sadece bir güzellik unsuru değildir. Bu bağlamda birçok teşbihte kullanılır. Dudakların hayat verici ve öldürücü vasıfları beyitlerde çoğu kez bir arada yer alır. Bununla birlikte dudakların maşuka hayat vermediği örnekler, dolaylı bir ölüm tasviri hüviyetindedir. Canın son çıkış noktası dudak olduğu için can ile yakından ilgilidir. Panzehir, âb-ı hayât ve çeşme-i cândır. Bu noktada dudaktan dökülen can bağışlayıcı kelimeler de önem kazanır. Söyledikleriyle ölümleri diriltmek bakımından İsin nefes ve İsidemdir (Pala, 2005, s. 285). Aşağıdaki beyitler dudakın bu anlamda kullanımına örnek teşkil etmektedir:

Niş-i fûrkat ye'si nûş-ı vuslat ümmîdi müdâm
Zülf ile lâ'lûñ firâkında yeter em sem baña (G.3/5)

Lâ'l-i cân-bahşıyla uşşâka hitâb itse nigâr
Mürdeler üzre sanasın Hazret-i 'Îsâ gelür (G.17/7)

Ger firâkuñ derdine vasluñdan olursa devâ
Nûş-ı lâ'lûñ gamzeñüñ nişine tiryâk eylerüz (G.27/3)

Bir Firengî şîvelü 'Îsâyî gördüm anda kim
Lebleri dirisidür dir idi 'Îsâyî gören (G.61/2)

Âb-ı Kevserle hayât âbına kalmaz ihtiyâc
İrse ger lâ'lûñ tabîbi haste-dil dermânına (G.66/4)

Aceb mi muğ-beçenüñ lâ'l-i cân-bahşına cân virsem
Ki bu deyr-i kühenden taşra salmışıdır Mesîhâyı (G.72/5)

Her ne kadar klâsik Türk şiirinde dudaklar hayat verici özelliği ile ön plana çıksa da, şairler tarafından olumsuz vasfıyla da işlenmiştir. Bu bağlamda maşuk bir azar ile âşığı incitir,

zehirler, öldürür. Aşağıdaki beyitte ise zengin bir hayal gücü örneğiyle, ağyara sunularak onlara can veren dudakların bu kez âşığı öldürdüğü anlatılmaktadır:

Şerbet-i lâ'lûnı sunup ağyâra öldürdün beni
Gayre cân viren 'acebdür kim beni eyler helâk (G.39/2)

2.4. Bakışlar

Klâsik Türk şiirinde daha çok "gamze" ifadesiyle karşımıza çıkan bakışlar çoğu zaman öldürücü özelliğiyle ön planda olmuştur. Ok, kılıç, hançer vb. olan bakışlar dolayısıyla cellattır, katildir ve diğer katillik vasıflarıyla mevsuftur. Aynı zamanda âşık, öldürücü bakışları derdinin devası olarak da kabul eder. Bu özelliğinden dolayı da âşık öldürücü bakışlardan şikâyetçi olmak şöyle dursun bilakis onu talep eder:

Ne lâzım tığ-ı müjgânı seni katl eylesün dimek
Bilürsüz ehl-i hâl olan olur bu söze kâ'iller (G.11/6)

Mest çıkmış müje tığı-y-ile İslâm ehli
Hey meded komañuz ol kâfiri kim kan eyler (G.16/4)

Bir harâret var derûn-ı dilde zahm-ı tığuña
Gamzesi tığı erişince benüm baña geçer (G.19/3)

Câna hecrûn hançeri geçdügi yetmez miydi kim
Gamze tîrini atarsın ol dahi câna geçer(G.19/4)

Katlüme ya müjgânı ya tiri sebep olmuş
Çün öldüriser tîr hemân tığ hemândur (G.23/2)

Dîde zahm-ı gamzeden pür-hündur
Yaşı anuñçün anuñ gül-gündur (G.25/1)

Ger firâkuñ derdine vasluñdan olursa devâ
Nûş-ı lâ'lûn gamzeñüñ nişine tiryâk eylerüz (G.27/3)

Mûsâ-yı müjeñ olursa cânuma kâtil
Kâfir olayın olur isem İsiye kâ'il (G.47/1)

Tâli'ün yüzi gülüp olmadı handân nideyin
Yüregün derdine bulunmadı dermân nideyin
Kasduña yâr çeker hançer-i bürrân nideyin
Virisersin bu gam u mihnet ile cân nideyin
Gönül eyvay gönül vay gönül eyvay gönül (Mhm.48/3)

Sultân-ı hüsn yüzün ü hâcibdürür kaşuñ
Cellâd çeşm ü zülf-i siyeh perde-dâr-ı hüsn (G.57/5)

Ey Yûsûf-ı zemâne nice cân halâs idem
Gamzeñ ki katlüme takınur tığ ile sinân (G.60/4)

Nâvek-i dil-dûzdur cân mülkin âbâd eyleyen
Hançer-i dildârdur dil hânesin ma'mûr iden (G.63/2)

Gamzesi tığine tâkat getirimez kimse
Nakd-i cân virmek ile 'Avnî harîdâr yine (G.65/5)

Gamzeler tîrini doldurmuş kaşı kurbânına
Dil nişân olmak diler beñzer susadı kanına (G.66/1)

Lebinden bûse men'ine çekerken gamzesi hançer
Kaçan mümkin-durur dilden giçürmek bu temennâyı (G.72/3)

Avnî'nin öldürücü bakışlarla ilgili bu kullanımlardan farklı bir yaklaşımı daha vardır ki o da bakışların sadece âşığı değil başkalarını da öldürücü özellikte olmasıdır. Bu kullanım klâsik Türk şiirinde sık görülen bir durum değildir. Nitekim aşağıdaki beyitte ağyâr ya da rakipler olarak anlaşılan "âhar"ın katledildiği fakat âşığın bu nimetten mahrum kaldığı için nâ-şâd olduğu anlatılmaktadır. Genellikle klâsik Türk şiirinde rakiplere yüz veren, onların derdine derman olan; âşığa ise müstağni davranan sevgili tipinin yerini bu beyitte rakipleri öldüren bir sevgili tipi almıştır. Bu yönüyle aşağıdaki beyit oldukça özgündür. Ancak Avnî burada rakiplerin ölmesine çok da sevinemez. Sevgiliden gelen ölüm bir mutluluk vesilesi addedildiğinden rakiplere yapılan yine iyilik, âşığın nasibine düşen de mutsuzluk olmuştur:

Tığ çekdün şâd oldum âharı katl eyledün
Gayrı şâd itdün veli bu şadı nâ-şâd eyledün (G.40/3)

2.5. Zülûfler

Klâsik Türk şiirinde zülûf, rengiyle, şekliyle, kokusuyla en çok işlenen kavramlardan biridir. Kendi perişan olduğu gibi âşığı da perişan eden en önemli tuzakların da başında gelir. Zifiri karanlıktır, zulmettir, küfürdür. Onun tuzağına birçok âşik düşmüştür ve zülûf tellerinde asılı kalmışlardır. Öyle bir tuzaktır ki misk bile onun kadar güzel kokamaz. Hatta güzel kokular bile kokularını ondan alır. Hal böyle olunca âşik da zülûf sevdasıyla yaşar. Ancak böyle bir âşığı iki akıbet bekler: Birisi vuslat yolunda zülfe kavuşma arzusuyla can vermek; diğeri de zülfe kavuşarak yani zülûfün tuzağına düşerek can vermektir. Her iki durumda da netice aynıdır. Avnî şiirlerinde zülûf en çok kullanılan kelimelerdendir. Bu bağlamda zülûf, tuzak, zincir, avcı kuş, karanlık, güzel koku, gönül alıcılık yönleriyle birçok beyitte ele alındığı gibi ölüm bağlamında da kullanılmıştır. Onun kaleminde zülûf

cellattır. Mahşer meydanı insanları nasıl bir araya topluyorsa zülûf de tuzağına düşürdüklerini bir araya toplamaktadır. Şairin akıbeti de zülûf sevdasıyla can vermek olacaktır:

Cân viricek âkibet sevdâ-yı zülfünden señûñ
Ehl-i diller karalar geysün dutup mâtem baña(G.3/4)

Hey kıyâmet gamzeden diller perîşân olsalar
Târ-ı zülfüñ ukdesi cem'iyet-i mahşer yeter (G.24/3)

Sultân-ı hüsn yüzüñ ü hâcibdürür kaşuñ
Cellâd çeşm ü zülf-i siyeh perde-dâr-ı hüsn (G.57/5)

2.6. Ölümü Arzulamak

Klâsik Türk şiirinde âşğın ölüme yaklaşımlarından biri, onu gönül derdinin dermanı, aşk hastalığının ilacı olarak görmesidir. Çoğu zaman âşık hicran görmektense ölmeyi tercih eder. Çünkü ayrılık onun için ölümden daha acıdır. Bunun farkında olan âşık, maşuktan gelen oklara korkusuzca göğsünü gerer. Sevdiğinin öldürücü bakışlarıyla ölümünün kolaylaşmasını isteyen âşık, dert ve cevr ile ölmeye de razıdır. Mademki âşğın maksadı maşuka kavuşmaktır, onu bu maksada kavuşturacak vesile ölüm de olsa dert değil bilakis dermanın ta kendisidir. Âvnî için de durum farklı değildir; cansız bedenine saplanan kirpik hançerini can yerine kabul eder:

Ten-i bî-câna müjeñ hançeri kim câna geçer
Haste-i 'ışka ecel şerbeti dermâna geçer (G. 10/1)

Tîr-i hecre sine dutmaktan budur maksadumuz
Yoluña baş oynamaga cânı bî-bâk eylerüz (G.27/4)

Cevr içinde cân virmekdür murâdum çün benüm
Ey rakîb ol yâra gayri san'at irşâd eylegil (G.44/3)

Bilmedüm derd-i dilüñ ölmek imiş dermânı
Öleyin derd ile tek görmeyeyin hicrânı
Mihnet ü derd ü gama olmağičün erzânı
'Avniyâ sencileyin mihnet ü gam-keş kanı
Göñül eyvay göñül vay göñül eyvay göñül (Mhm.48/7)

Göñlümün lâ'lüne cân virmek olupdur hevesi
Hâk-i pâyuñdurur ancak gözümün mültemesi (G.73/1)

2. 7. Ölmeme Niyazı ve Can İsteme Düşüncesi

Bir önceki başlıkta zikredilen âşığın ölümü temenni etmesiyle ilgili kullanımlar klâsik Türk şiirinde yaygın olsa da zaman zaman âşığın ölümü istemediği görülür. Bu teberri, âşik ölümden korktuğu için değil, ölümü ayrılık olarak gördüğü içindir. Her iki kullanımda da âşığın hedefi vuslata ermektir. Ölüm vuslata erdirecekse ölmek; yaşamak vuslata erdirecekse yaşamak hatta ölümsüzlük istenir. Ölüm âşik için bir ceza olacaksa bu durumda istenmez. Aşk belâsına düşen âşik için bu belâyı çekiyor olmak yeterli cezadır. Üstelik aşk derdini çekmekten memnun olan âşik için ölüm aşktan ayrı kalmak anlamına geldiğinden böyle bir durumda ölümü istemek aşktan kaçmak anlamına gelir. Her kim maşukun hayat bağışlayan dudaklarına kavuşmak istiyorsa onun öldürücü kametini lüzumsuz yere anarak ölümü çağırmamalıdır:

Sevdiğüm ise señi günâhum behey âfet
Öldürme beni cevri ile kim 'ışk belâdur (G.18/2)

Kâmetin yâd itmez aña kim leb-i cânân gerek
Sakinur lâ-büd hevâdan her kime kim cân gerek (G.41/1)

2. 8. Mum Gibi Yana Yana Can Vermek

Klâsik Türk şiirinde şairler, mumu (şem') çeşitli benzetmelerle ele almışlardır. Ölüm bağlamında düşünüldüğünde ise iki farklı kullanım akla gelir. Bunlardan biri kelebeklerin (pervane) mum ateşinde can vermeleridir. Kelebeklerin ateş etrafında dönmesi ve neticede kendilerini ateşe atarak ölmeleri klâsik Türk şiiri denince akla gelen ilk örneklerdendir.

Bi-hamdillâh şeb-i gamda berî oldum belâsından
Dil-i pervâne-i pür-sûzi şem'üm saña yandırdum (G.50/4)

Bir diğer kullanım ise mumun yanarak tükenmesi, ölmesidir. Mum pervaneyi (kelebeği) yakabilmek için kendini de yakmak zorundadır. Yavaş yavaş yanarak etrafını aydınlatırken kendini de yavaş yavaş tüketmekte ve ömrünü sonlandırmaktadır. Bu ifadeler âşığın, sevgilinin meclisinde yana yakıla ağlayarak yavaş yavaş can vermesini, teşbih tarikiyle anlatmak için kullanılır. Her iki kullanım da tasavvufî olarak yorumlandığında mum ateşi ilahî aşkın ateşi; kelebek ise bu ateşte yok olarak fenâfillâha eren Hak âşığını sembolize eder. Avnî de ölüm mazmununu ustaca işleyen şairlerden biridir:

Şem'i gör kim meclisünde ağlayup başdan çıkar
Hoş yanar yakılır ey şem-i şebistânım saña(G.2/3)

Avnî için yanarak can vermek bir son değildir; bilakis aşkın muhafazası için bu gereklidir. Ateşi küllerle örtmek (uyutmak), ateşin söndürülmesi için değil bilakis ömrünün uzatılması için kullanılan yaygın bir yöntemdir. Şairin bedeni aşk ateşiyle yanıp küle döndüyse, bu ölümler birlikte aşk ölmeyecek; bilakis âşığın külleri, aşk ateşini koruyarak bu ateşin sönmesini engelleyecektir:

‘Avnîyâ cismüñ yanup külli kül oldıysa eger
‘İşk odın hıfz itmek için işbu hâkister yeter (G.24/5)

2. 9. Kanlı Gözyaşı

Gözyaşı klâsik Türk şiirinde bazen akarsulara bazen denizlere benzetilir. Mübalağayı bir adım ileriye taşıyan şairlerin kaleminde gözyaşı Nûh Tufanı ile birlikte anılır. Avnî de öylesine ağlar ki gözyaşı derya gibi her zaman akar (G.58/5); gözyaşı seliyle ölmüş toprağı canlandırır (G.44/4); sevgilinin diyarını gözyaşlarıyla sulayıp lale bahçesine çevirir (G.55/1). Gözlerden kanlı yaş akması gibi kullanımlar âşık için ölüm öncesi evreyi işaret eder. Bu ilk bakışta istenmeyen bir hâl gibi görünse de çoğu zaman âşık bu hâlden memnundur. Avnî gönlünün ve gözünün harap olmasını istemez fakat bu istek nefsi için değildir. Çünkü bu göz (deniz) ile bu gönül (maden ocağı) sevgiliye inci ve mücevherler sunan birer kaynaktır. Gözün verdiği mücevher, inci tanelerine müşabih olan gözyaşıdır. Gözyaşı aktıkça ortaya çıkan bu cevherler sevgiliye sunulacaktır:

Eyleme gönlin gözin cevri ile ‘Avnî’nün harâb
Dürr [ü] gevherler virür bu bahr ile kânım saña (G.2/7)

Ağlasa ‘âşık belâ-yı hecr ile nâlân olup
Gözlerinden akan anuñ yaş yirine kan olup (G.4/1)

Gâh lâ’li gibi gözüm yaşımı al eyler
Gâh zülfi gibi hâlümi perîşân eyler (G.16/6)

Ey cefâ-hu hâtırum derd ile mahzûn eyledüñ
Zahm-ı sinemden gözüm yaşın ciger-gûn eyledüñ (G.38/1)

Lâ’l-i nâbuñ yâdına kan içmek idi ‘âdetüm
Eşk-i hûnînüm aña yâr itdüñ efzûn eyledüñ (G.38/4)

Âteş-i gamla gubâruñ yele virse ol sanem
Seyl-i eşküñle revân ol hâki âbâd eylegil (G.44/4)

Gözüm yaşı-y-ıla kûy-i nigârı lâle-zâr itdüm
Figân u nâleden ol lâle-zârı mürg-zâr itdüm (G.55/1)

Kenârüm dürr-i maksûd ile pürdür ‘Avnîyâ çün kim
Gözüm yaşı akar deryâ gibi her dem kenârümdan (G.58/5)

2. 10. Maşukun Ölümü Kolaylaştırması

Ölüm sıradan insanlar için oldukça zordur. Âşık için ise ölmek, dünyayı terk etmek kolaydır. Zaten o ölümü göze alarak âşık olmuştur. Zor olan sevdiğinden ayrılmaktır. Eğer aşk, aşk-ı İlahî ise ortada bir güçlük kalmaz. Bilakis bu ölümden vuslat vardır; kavuşulan,

gerçek sevgilidir. Burada korkulacak tek şey vahdete ve vuslata erememe ihtimalidir. Beşerî aşk söz konusu olunca korkular da dünyevî sevgi ve sevgililerden ayrılmaya dönüşür ki, bu da insana oldukça zor gelir.

‘Âşıkâ dünyâ vü cân terk eylemek âsân olur
Lîk cânân terkini itmek gelüpdür cânâ güç (G.6/3)

Divan şairi sevgilinin öldürücü vasıflarını hüsn-i ta‘lîl ile ölümün kolaylaştırıcı unsurları olarak görür. Bunlardan biri de sevgilinin öldürücü bakışlarıdır. “Bakışlar” başlığı altında zikredilen beyitleri bu bağlamda yorumlamak da mümkündür. Öldürücü bakışlar şairin nazarında zor olan ölümü kolaylaştıran bir unsurdur. Bu bakış açısına göre de maşuk yine âşığa yardım etmiş; onun ölümünü kolaylaştırmış olur:

‘Avnîyâ gerçi ölüm dünyede müşkil işdür
Gamze-i dilber ile biz anı âsân iderüz (G.29/5)

2. 11 Ayrılık

Klâsik Türk şiiri âşığın maşuktan ayrı olması üzerine şekillenmiştir dense, yeridir. Şair sevgilisinden daima ayrıdır. Ayrılık Avnî'nin kaleminde zehir, hançer, mızrak, yakıcı bir ateş ve cana kasteden bir katildir:

Câna hecrûñ hançeri geçdüğü yetmez miydi kim
Gamze tîrini atarsın ol dahi cânâ geçer (G.19/4)

Ol Yûsûf-i hüsn urdı dile nîze-i hecri
Cânımı alan nîze degül belki sinândur (G.23/4)

Kasd-ı cânım eyleyüpdür yine hicrân var ise
Hey müselmânlar demidür baña dermân var ise (G.67/1)

Vuslatı şem‘ini çün yakmadı ol yâr gelüp
Fûrkati nârına ‘Avnî yûri señ yan bu gice (G.68/6)

Peki, bu ayrılık ne zamana kadar sürecektir? Avnî, ayrılığın kıyamete kadar süreceğine işaret eder. Bunun için de aşk atının kıyamete kadar koşacağı genişlikte bir ayrılık meydanına ihtiyaç vardır. Aşk atı bu meydanda koşmaktan hiç yorulmamıştır ve hiç yorulmayacaktır:

Rahş-ı ‘ışka virmedi sahrâ-yı hicrân hiç za‘f
Tâ kıyâmet imtidâdınca aña meydân gerek (G.41/3)

2. 12. Vuslatın Bedeli: Can Vermek

Klâsik Türk şiirinde âşık sevdiğine kavuşmak için inler durur. Bir yandan kavuşma hayaliyle yaşarken bir yandan da kavuşmak istemez çünkü ayrılığın tekrar geleceğinden korkar. Beşerî aşk tasavvurunda vuslatların sonu yine hicranlardır. Hak âşığının amacı ise

hakiki vuslata ermektedir. Bu vuslattan kasıt Hak âşığının seyr ü sülûkünü tamamlayıp, Hakk'a ermesidir. Avnî'ye göre de vuslatın bedeli can vermek olmalıdır:

Señüñ vasluñ metâi cân degermiş
İşidürüz görenler şöyle dirler (G.15/4)

Visâl-i yâr dilerseñ fenâyî ol 'Avnî
Ki bahs-i 'ilm ü amel ser-be-ser olur tizîk (G.35/5)

Rikâbuñ öpmek için başumı fedâ kıluram
Eger ki bend ola boynuma rişte-i fitrâk (G.37/3)

Göñül eşigüñ umar cânın itmedin kurbân
Ne çâre cennete girmege kişi olsa bahîl (G.49/4)

Mürg-i rûhuñ ki hevân içre uçar olmışdur
Dîde pervâz-gehi sîne müşebbek kafesi (G.73/2)

Vuslat her zaman gerçekleşmez. Çünkü irade, âşğın elinde değildir. Hal böyle olunca âşık ne kadar gözyaşı dökerse döksün visâle eremez ve aşk pazarında zarar eder. Belki de vuslatı can karşılığında vermeye hazır olan maşuk için gözyaşı ucuz bir bedel olmuştur:

Gözyaşın harcandı vasluñ almadı
'Avnî bu bâzârda mağbûndur (G.25/5)

2. 13. Mezar Taşı ve Mezar Toprağı

Avnî'nin şiirlerinde mezar, vefasızlık ve cefa kelimeleriyle birlikte anılmıştır. Vefasızlık ve cefa çektirmek klâsik Türk şiirinde maşukun öne çıkan vasıflarındandır. Âşık maşuktan göreceği vefanın dolayısıyla cefasız geçireceği bir anın beklentisiyle yaşar. Tüm cefalara rağmen ümidini yitirmeden ve başkasına meyletmeden bekleyişini sürdürür. Aslında bu sebat, vefa konusunda zirve örneklerden biridir. Avnî de bizatihi vefa olmuştur. Sevdiğinden vefa görmeden ölüp toprak olsa bile hem zerrelere ve ruhuna işleyen bu vefanın hem vefa görme beklentisinin öldükten sonra devam edişinin bir tezahürü olarak mezar toprağından vefa kokusu yayılacaktır. Ömrü boyunca başına yağan cefa taşlarını biriktiren Avnî onları da mezar taşı yapmıştır:

Cünün sahrâsı içinde felekde[n] başuma yağan
Cefâ taşlarını cem' eyledüm seng-i mezâr itdüm (G.55/4)

Vefâ görmedin ölürsem eger ben gül-'izârumdan
İrişe dem-be-dem bûy-i vefâ hâk-i mezârumdan (G.58/1)

2. 14. Matem Tutmak - Karalar Giymek - Köpek Uluması

Ölenin ardından hissedilen üzüntünün ifadesi olan matem farklı şekillerde de olsa hemen her toplumda ve inançta görülmektedir. Matem söz konusu olunca Türk kültüründe ve bu kültüre uzunca bir süre tanıklık eden klasik Türk şiirinde manzara, ağırlıklı olarak siyah zeminde sergilenmektedir (Harmancı, 2009, s. 158). Avnî de matemî karalar giymek deyimıyla ifade ederek aynı zeminde kullanmıştır. Şair, can verdiğiğinde gönül ehli olanların karalar giyip kendisi için matem tutmalarını istemektedir:

Cân viricek âkibet sevdâ-yı zülfünden señün
Ehl-i diller karalar geysün dutup mâtem baña (G.3/4)

Bu kullanımla ölünün ardından yas tutulması ve siyah elbiseler giyilmesi gibi âdetlere işaret edildiği görülmektedir. Uzunçarşılı'nın (1964, s. 724) aktardığına göre, Fatih'in oğlu Şehzade Mustafa'nın (ö.1474) ölümünden sonra Mahmud Paşa (ö.1474) aleyhtarları, paşanın bu vefattan memnuniyet duyup beyaz elbiseler giyerek satranç oynadığını dillendirirler. Bir hafta giydiği siyah matem elbisesini çıkarmış olan Mahmud Paşa'nın beyaz elbise ile satranç oynadığı görülünce propagandanın da etkisiyle bu olay bahane edilerek paşa idam edilmiştir. Bu olayın sıhhati ayrı bir araştırma konusu olmakla birlikte böyle bir anlatının olması Fatih devrinde ölünün ardından karalar giyme âdetinin oldukça önemsendiğini göstermektedir.

Matem tutmakla ilgili bir diğer bir kullanım ölünün ardından ağlamaktır. Şair köpeğe benzettiği rakiplerinin kendisini öldü zannederek feryat ettiğini (uluduğunu); dostların ise bir yere toplanıp ağlaştığını ifade eder. Klâsik Türk şiirinde âşğın ebedî düşmanı olan ve her türlü kötü sıfatla anılan rakiplerin âşğın arkasından üzülmeye mümkün olamayacağından bu köpek ulumaları sevinç alameti olarak yorumlanır. Pala (2018, s. 221), batıl bir inanç olan köpek ulumasının cenazeye işaret olduğuna dair Avnî'nin, imada bulunduğu altını çizmektedir. Bu durumda köpek uluması da Avnî şiirlerinde ölümle ilgili kullanımlardan biri olarak değerlendirilebilir:

Öldüğüm bilüp mahalleñ itleri feryâd idüp
Beni ağlar cem' olup bir yire yârân var ise (G.67/3)

2. 15. Kıyamet, Kamet ve Mahşer

Öldükten sonra tekrar dirilmek anlamına gelen kıyamet ile boy, boy göstermek, ayağa kalkmak anlamlarına gelen kamet kökteş kelimelerdir. Klâsik Türk şiirinde sevgilinin kameti (boyu) çoğu zaman uzunluk yönüyle ön plana çıkar. Bununla birlikte sevgilinin kametini gören âşıklar için kıyamet kopabilir. Avnî maşukun kametini öldürücü unsurlar arasında zikretmektedir. Her kime canı lazımsa sevgilinin can alıcı kametine bakmak şöyle dursun onu yâd bile etmemelidir. O uzun boylu sevgilinin salınarak yürüyüp geçtiğini gören şair için ömür bitmiş, kıyamet kopmuştur:

‘Ömr geçdüğü kıyâmet kopduğı olur ‘ıyân
Çün hırâman seyr idüp ol kâmet-i bâlâ geçer (G.19/2)

Kâmetin yâd itmez aña kim leb-i cânân gerek
Sakinur lâ-büd hevâdan her kime kim cân gerek (G.41/1)

Avnî'nin kıyamet ile mütenasip kullandığı bir kelime de mahşerdir. Ölüm sonrası ile ilgili mefhumlara da şiirlerinde yer veren Avnî, ustaca bir söyleyişle sevgilinin zülfündeki düğümleri mahşer meydanına benzetip zülfün, tuzağa düşürdüğü âşıkları bir araya toplayıcı özelliğini ön plana çıkararak öldükten sonra diriliş ve mahşer meydanındaki toplanışı da tasvir etmiştir:

Hey kıyâmet gamzeden diller perişân olsalar
Târ-ı zülfüñ ukdesi cem'iyet-i mahşer yeter (G.24/3)

Bağlamaz firdevse gönlini Kalâtâyı gören
Servi añmaz anda ol serv-i dil-ârâyı gören (G.61/1)

2.16. Tabiatın Doğumu (İlkbahar) ve Ölümü (Sonbahar)

Klâsik Türk şiirinde tabiat ile ilgili unsurlara sıkça rastlamak mümkündür. Levend (2017, s. 577) divan şairi için tabiatın, hüner ve marifet göstermeye bir vesile olduğunu; şairin tabiatı tasvir vesilesiyle sanatına yeni bir zemin bulmak ve bu hususta üstünlük gösterebilmeyi hedeflediğini belirtir. Avnî'nin şiirlerinde de tabiat ile ilgili kullanımlar görülmektedir. Bu bağlamda Avnî'nin şiirlerinde ölümle ilgili kullanımların sadece insanla sınırlandırılmadığını söylemek mümkündür:

Sâkiyâ mey vir ki bir gün lâle-zâr elden gider
Çün irer fasl-ı hazân bâğ ü behâr elden gider (G.22/1)

Çemen râ'nâlarına 'ömr bâğından haber yokdur
Bu hâle eşk ü nâyleyle behâr elbet ider şiven (G.56/7)

Hâr u has neşv ü nemâ bulur behâr erince âh
Ben hazân-ı hecre düşdüm nev-behârum var iken (G.62/2)

2. 17. Ölümle İlgili Diğer Kullanımlar

Cennet ve Cehennem

Cefâñı dúzaha teşbih eylemiş 'Avnî
Boyuñla ruhlerüñi Sidr[e] vü cinâna yazam (G.52/5)

(Avnî, cefanı cehenneme benzetmiş. (Ben de) boyunu Sidre ağacına; yanaklarını cennetlere benzetirim.)

Toprağın Altına İnmek

Felek her gün çü merdân-ı cihânı zîr-i hâk eyler
Ko câm-ı merg yâdını getür bir câm-ı merd-efgen (G.56/4)

(Nasil olsa felek her gün dünyanın mertlerini toprağın altına koyuyor; ölüm kadehini anmayı bırak da insanı yere yıkan kadehi getir.)

Rakîbin Ölmesini Temenni

Yâr için ağyâr ile merdâne ceng itsem gerek
İt gibi murdâr rakîb ölmezse yâr elden gider (G.22/5)

(Sevgili için rakiplerle mertçe savaşmam gerek. Murdar rakip it gibi ölmezse sevgili elden gider.)

Fenâ Düşüncesi

Hoş gören âkil fenâ tavrını şöhret gözlemez
Künc-i uzlet isteyen kendüyi meşhûr istemez (G.28/3)

(Fanilik hâlini hoş gören akıllı kimse şöhret beklemez. Uzlet köşesini isteyen, meşhur olmak istemez.)

Canın Ağza (Boğaza) Gelmesi

Çâk olan dest-i cefâ-y-ile girîbânuñdur
İlişen hâr-ı gâm u mihnete dâmânuñdur
Dökilen yire belâ tığ-y-ile kanuñdur
Her dem ağza gelen mihnet ile cânuñdur
Gönül eyvay gönül vay gönül eyvay gönül (Mhm.48/2)

(Ey gönül! Vay gönül! Cefa eliyle yırtılan, yakandır; gam ve mihnet dikenine takılan, eteğindir; bela kılıcı ile yere dökülen, kanındır; her zaman eziyet ile ağza gelen, canındır.)

Ömre Güvenmemek

Zemâna i'tibâr u 'ömre olmaz i'timâd itmek
Hoş ol dem kim bu devr içre kılavuz devr sâgar fen (G.56/5)

(Zamana itibar ve ömre itimat etmek olmaz. Bu dünyada kadeh döndürme ilminin kılavuz olduğu an hoştur.)

Maşukun Merhametsizliği

Dir imişsün yoluma cân virene rahm eylerem
Bu söz ehl-i hüsn içinde şerm-sâr eyler seni (G.71/4)

(“Yoluma can verene merhamet ederim” dermişsin. Bu söz seni güzellik ehli arasında mahcup eder.)

Gönül Ülkesine Ölüm Hücumu

Gör ol Türk-i Hitâyî nûş kılmış câm-ı sahbâyı

Salar dil milketine türktâz-ı katl ü yağmâyı (G.72/1)

(Hitâ ülkesinin Türk'üne (güzeline) bak; şarap içmiş; gönül ülkesine ölüm ve yağma salıyor.)

Sevgiliyi Can Yerine Koymak

Her kişi cânı gibi sevdüğü-çün sen sanemi
Saña cânım dise 'Avnî ne hatâ cân-ı kesî (G.73/5)

(Ey herkesin canı olan sevgili! Herkes seni canı gibi sevdiğinden, Avnî de sana "canım" dese, bunda ne hata var?)

Kara yere karmak

Bizümle saltanat lâfın idermiş ol Karamânî
Hudâ fırsat virürse ger kara yire karam anı (M.80)

(O Karamanlı beyi bizimle saltanat lafı edermiş. Eğer Hudâ fırsat verirse, onu kara yere karacağım.)

Dönüşü Olmayan Gidiş: Ölüm

Âh min-azmatın bi-gayr-i iyâb
Âh min-hasretin alâ'l-ahbâb (M.81)

(Âh, dönüşü olmayan gidişten! Âh, ahbap hasreti çekmekten!)

Sonuç

Ölüm kavramı Türk edebiyatının bilinen her döneminde konu edilmiştir. Sözlü döneme ait olup sonradan yazıya geçirilen ağıt ya da sagular da bir edebî form olarak değerlendirilecek olursa Türk edebiyatında ölüm konusu ilk yazılı örneklerden çok daha öncesine götürülebilir. Söz konusu geniş tarih aralığında önemli bir yeri olan klâsik Türk şiirinde de ölüm konusu yoğun bir şekilde işlenmiştir. Bu bağlamda çalışmada klâsik Türk şiirinden spesifik bir eser seçilmiştir. İncelenen beyitler, klâsik Türk şiirinde ölüm konusunun sıklıkla işlendiğine dair farklı araştırmacıların ortaya koyduğu tespitleri destekler niteliktedir. Nitekim hacimce küçük bir eser olan Fatih Divanı (Avnî şiirleri) içerisinde ölümle ilgili beyitlerin oldukça geniş bir yer tuttuğu söylenebilir.

Divan şairleri kadrosuna mensup bir Osmanlı padişahı olan Avnî'nin şiirleri, şekil, muhteva ve üslup açısından incelendiğinde karşımıza tam bir divan şairi çıkmaktadır. Bir divan şairinde olması gereken bilgi, gözlem, hayal gücü, üslup, klâsik Türk şiirinin şekli şartlarına riayet, edebî sanatların kullanımı gibi ölçütler açısından Avnî'nin başarılı bir şair olduğu sonucuna varılabilir. Her ne kadar eldeki Avnî şiirlerinin büyük çoğunluğu gazel olsa da farklı aruz kalıplarının tercih edilmesi, aşk merkezli temel kullanımların yanında İslâmî/tasavvufî terminolojinin varlığı, sosyal hayatın şiirdeki tezahürü gibi etkenler bu zeminde değerlendirilebilir.

Ölüm bağlamında incelenen beyitler arasında şairin bir sultan olduğuna işaret eden tek beyitte, Karamanoğulları ile mücadelesi somut olarak görülmektedir:

Bizümle saltanat lâfın idermiş ol Karamânî
Hudâ fırsat virürse ger kara yire karam anı (M.80)

Şair sultan, her asır için güncel kalacak evrensel mesajını şu soruda gizlemiştir:

Çün ecel sulh itdürür âhir nizâ'ı kaldurur
Pes nedür dünyâ için bu kuru gavgâdan murâd (G.8/4)

Nihayetinde ecel tüm çekişmeleri ortadan kaldırıp barışı sağlayacaksa dünya için bu kuru kavga nedendir? Avnî, kendi asrında bu soruya aşk ve tasavvuf merkezli doyurucu cevaplar vermiş olsa da günümüzde insanlığın bu soruyu ve cevabını hatırlamaya olan ihtiyacı ortadadır.

Kaynaklar | References

- Avnî. (t.y.). *Dîvân* (Millet Yazma Eser Kütüphanesi A.E. Manzum 305).
- Canım, R. (2018). *Latîfi-Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*.
- Doğan, M. N. (2023). *Fâtih Dîvânı ve Şerhi Diwan of Sultan Mehmed II with Commentary* (3. bs). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Harmancı, M. E. (2009). Klasik Türk Şiirinde Matem Rengi. İçinde E. G. Naskali & G. S. Yüksekaya (Ed.), *Uçmağa Varmak Kitabı* (ss. 157-170). Kitabevi.
- İnalçık, H. (2003). Mehmed II. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 28, ss. 395-407). TDV Yayınları.
- Jacob, G. (1904). *Der Divan Sultan Mehmeds des Zweiten* (1. bs). Mayer&Müller.
- Levend, A. S. (2017). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar* (3. bs). Dergâh Yayınları.
- Öztoprak, N. (2021). *Avnî Fatih Sultan Mehmet*. İdeal Kültür Yayıncılık.
- Pala, İ. (1997). *Divan Edebiyatı* (3. bs). Ötüken Neşriyat.
- Pala, İ. (2005). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (15. bs). Kapı Yayınları.
- Pala, İ. (2018). *Şair Fâtih: Avnî* (3. bs). Kapı Yayınları.
- Savran, Ö. (2009). Klâsik Şiirimizde Ölüm Teması ve Ölümle İlgili Bazı Âdetler. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(2), Article 2. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/issue/48554/616492>
- Şentürk, A. A. (2019). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* (C. 3). DBY Yayınları.
- Topaloğlu, B. (2007). Ölüm (İslâm'da Ölüm). İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 34, ss. 34-35). TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (2002). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Kabcacı Yayınevi.
- Uludağ, S. (2007). Ölüm (Tasavvuf). İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 34, ss. 37-38). TDV Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1964). Fatih Sultan Mehmed'in Vezir-i Âzamlarından Mahmud Paşa ile Şehzade Mustafa'nın Araları Neden Açılmışı? *TTK Belleten*, 28(112), 719-728.
- Yeniterzi, E. (1999). Dîvan Şiirinde Ölüm Dair Bazı Hususlar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, Article 5. <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/931>